

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
АПН УКРАЇНИ

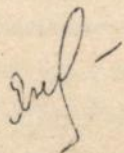
На правах рукопису

ЯНКОВИЧ ОЛЕКСАНДРА ІВАНІВНА

ПРОБЛЕМА ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧО-
МАТЕМАТИЧНОГО ЦИКЛУ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ
ОСВІТИ УКРАЇНИ / 1945 - 1994 РР. /

13.00.01 - теорія та історія педагогіки

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

КИЇВ - 1995

АВ 32, 185

Дисертацією в рукопис.

Робота виконана в Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України.

Науковий керівник - доктор педагогічних наук, професор
Василь Каленикович МАЙБОРОДА

Офіційні опоненти - доктор педагогічних наук, професор
Лариса Григорівна КОВАЛЬ

- кандидат педагогічних наук, доцент
Степан Васильович КРИСЮК

Провідна установа - Львівський державний університет
ім. Івана Франка

Захист відбудеться "17" травня 1995 року о 14 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.61.01 в Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України /252135, м.Київ, вул. Косіора, 24, к.201/.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України.

Автореферат розіслано "15" квітня 1995 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г.М.Цибульська

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00777016 (S)

ДВ-32.185

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження проблем вищої педагогічної школи зумовлена необхідністю створення якісно нової системи освіти, без якої неможливо побудувати незалежну, демократичну, економічно розвинену державу. Тільки завдяки пріоритетному розвитку освітньої галузі Україна зуміє зайняти належне місце серед провідних країн світу.

Серед першочергових проблем, що їх розв'язує молода держава, законодавчих актів, що приймаються парламентом, повинні бути питання підготовки вчителя. Від його обізнаності, енергійності, рішучості залежить, які люди в недалекому майбутньому стануть за кермо перетворень у народному господарстві, науці, на чолі політичних партій.

Для розв'язання завдання підготовки вчителя на рівні сучасних стандартів з урахуванням проблем і перспектив розвитку народу і держави у ХХІ столітті необхідно критично проаналізувати зарубіжні досягнення, надбання сучасних науковців, переосмислити історичне минуле вищої педагогічної освіти України.

Окрім прикрих помилок, хибних рішень, необґрунтованих деформацій у нагромадженому досвіді є чимало оригінальних підходів щодо змісту, форм і методів професійної підготовки педагога для національної школи, які не втратили своєї цінності в умовах сьогодення.

Важливо дослідити не лише функціонування освітньої галузі в цілому на різних історичних етапах, а й за окремими спеціальностями, які мають свої особливості і закономірності.

Питання становлення та розвитку системи народної освіти, основні етапи, пройдені нею у повоєнний період, частково висвітлені в наукових дослідженнях А.М.Алексюка, В.К.Боролюка,

М.М.Гриценка, М.С.Гриценка, С.К.Гутянського, І.А.Зяюна, М.Н.Колмакової, В.К.Майбороди, О.Г.Морова, М.П.Ніжинського, Н.Г.Ничкало, З.І.Равкіна, Ф.Г.Паначина, К.Ф.Присяжнюка, М.І.Шкіля та інших.

Вивченню різних аспектів історії педагогічної освіти в Україні у досліджуваний період присвячені дисертаційні дослідження Є.П.Вілоаерцева, Л.В.Заремби, В.К.Майбороди, В.Є.Прокопчук, В.Є.Серикбаєвої та інших.

Питанням підготовки вчителів у зарубіжних країнах займалися В.Л.Вульфсон, С.О.Головко, З.О.Малькова, М.Д.Нікандров, Л.М.Півнева та інші.

У книгах, наукових статтях, монографіях, дисертаційних дослідженнях, у виступах на конференціях висвітлені окремі аспекти підготовки вчителя природничо-математичних дисциплін. Проте глибокого історичного аналізу досліджуваної проблеми не зроблено, в той час як написання його дасть можливість не лише критично переглянути історію, а й відібрати ті цінні паростки, які були відкинуті разом із старими підходами і стереотипами.

Актуальність досліджуваної проблеми визначається і тим, що в країні, де діє широка мережа педагогічних навчальних закладів а природничо-математичними факультетами (4 педагогічних університети, 19 педагогічних інститутів), ще не досліджена історія їх розвитку, що об'єктивно стримує темпи розвитку національної вищої педагогічної школи.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють 1945 - 1994 роки, у межах яких умовно виділено три основні періоди: 1945-1959 рр.; 1959-1991 рр.; 1991-1994 рр., кожний з яких чітко і ясно окреслений і розділений на етапи. При цьому автором враховувались суспільно-політичні процеси в країні, закономірності економічного і культурного поступу, особливості розвитку вищої педа-

гогічної школи, специфіка еволюції і предмета дослідження.

Необхідність вивчення історії підготовки вчителів природничо-математичних дисциплін, використання досвіду минулих років для розбудови національної системи народної освіти обумовили вибір теми дисертації: "Проблема підготовки вчителів природничо-математичного циклу в системі вищої педагогічної освіти України (1945 - 1994 рр.)".

У зв'язку з тим, що досліджувана проблема є обширною і комплексною, ми обмежили своє завдання роглядом лише основних її питань. Це, зокрема, структура, мережа навчальних закладів, у яких майбутні педагоги здобувають природничі та фізико-математичні спеціальності, формування їх контингенту, зміст, форми і методи навчання. Для дослідження вибрана стаціонарна форма навчання вищих педагогічних навчальних закладів: педагогічних і вчительських інститутів та педагогічних університетів.

Об'єкт дослідження: теорія і практика підготовки вчителів природничо-математичного циклу в Україні в 1945 - 1994 рр..

Предмет наукового дослідження: зміст, форми і методи навчання студентів природничо-математичних факультетів системи вищої педагогічної освіти України.

Мета дослідження: Дати ретроспективний аналіз і виявити провідні тенденції процесу підготовки вчителів природничо-математичного циклу в 1945 по 1994 рр. Визначити перспективи використання досвіду підготовки фахівців з даного профілю, нагромадженого за цей період.

Завдання дослідження:

1. Виявити особливості та конкретно-історичні умови підготовки вчителів природничо-математичних дисциплін, співвідношення з національною вищою педагогічною освітою та національною

освітою України.

2. Визначити і обґрунтувати періоди процесу підготовки вчителів природничо-математичного циклу в 1945 - 1994 рр.

3. Охарактеризувати зміст підготовки, організацію педагогічного процесу в межах вказаних періодів.

4. Дослідити можливості використання в сучасних умовах досвіду підготовки фахівців даного профілю, набутого у досліджуваний період.

Методологічною основою дослідження є теорія наукового пізнання, діалектична концепція руху та розвитку, принцип діалектики про взаємозв'язок і взаємозумовленість явищ та необхідності їх вивчення в конкретно-історичних умовах, ідеї класиків педагогічної і психологічної науки на проблему педагогічної освіти, досвід видатних педагогів-практиків минулого й сучасності, а також Закон України "Про освіту", положення Державної національної програми "Освіта" (Україна XXI ст.), сучасні концепції національної школи.

Джерелознавча база дослідження: для аналізу підготовки вчителів природничо-математичних дисциплін у системі вищої педагогічної освіти України автором вивчено більше тисячі джерел. Серед них - дисертації, автореферати, фонди, справи Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (ф.2,34, 166, 4621, 8070), Закарпатського (ф.П-125), Львівського (ф.Р-119), Одеського (ф.Р-1438,Р-6570), Тернопільського(ф.П-179, П-1792, Р-21) державних обласних архівів.

Використано численні видання, зокрема, центральні, республіканські, обласні газети і журнали, бюлетені, збірники наказів та розпоряджень Міністерства освіти України, які містять цікавий фактичний матеріал про процес підготовки вчителів при-

родничо-математичного циклу в Україні.

Важливим джерелом була також література, документи уряду, партії про розвиток освіти в країні, про функціонування вищої педагогічної освіти, а також матеріали щодо функціонування вищих навчальних закладів за кордоном.

Методи: для розв'язання проблеми використовувались різноманітні емпіричні і теоретичні методи дослідження, адекватні меті і завданням: хронологічний, який дав можливість розглянути процес підготовки вчителів природничо-математичного циклу України в часовій послідовності відповідно до суспільно-економічної і політичної обстановки в країні; діахронний (метод періодизації), за допомогою якого досліджувалися якісні зміни в підготовці майбутніх педагогів на визначених періодах та етапах, ретроспективний; структурно-системний; теоретичний; статистичний; історико-порівняльний аналіз психолого-педагогічної літератури і документальних матеріалів, наукових досліджень в даній проблемі.

Дослідження проводилося в три етапи:

На першому етапі (1985-1987 рр.) визначено проблему, предмет, мету і завдання дослідження, вивчено філософську, історико-педагогічну, психологічну літератури, фонди архівів.

На другому етапі (1987-1990 рр.) проводився ретроспективний, порівняльний аналіз навчальної діяльності студентів природничих і фізико-математичних факультетів педвузів України, уточнювалися її мета, функції та значення.

Третій етап (1991-1994 рр.) було присвячено аналізу, систематизації, узагальненню результатів дослідження та впровадженню його результатів, визначалися можливості і шляхи використання вивченого досвіду, формулювалися висновки і рекомендації.

Наукова новизна дослідження:

- відтворено відносно повну історію процесу підготовки вчителів природничо-математичного циклу в системі вищої педагогічної освіти України;
- розкрито зміст, форми і методи підготовки майбутніх педагогів;
- показано, як відобразились деформації, прорахунки, упущення в політичному житті і соціально-економічному розвитку країни на навчально-виховному процесі педвузів;
- визначено науково обгрунтовані періоди та етапи підготовки вчителів природничо-математичних дисциплін;
- розкрито перспективні шляхи удосконалення навчального процесу природничо-математичних факультетів педвузів;
- у науковий апарат введено значну кількість нових документів, фактів, ідей, що базуються на виявлених нами архівних матеріалах.

Теоретичне значення дослідження - це розкриття історії підготовки вчителів природничо-математичних дисциплін; визначення науково обгрунтованих періодів: перший - 1945-1959 рр., другий - 1959- 1991 рр.; третій - 1991- 1994 рр.; висвітлення тенденцій розвитку вищої педагогічної школи та підготовки вчителів природничо-математичного циклу, які можуть стати основою для розробки нових науково-теоретичних напрямів, фундаментальних досліджень національної вищої педагогічної освіти.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що його результати, висновки і рекомендації можуть бути використані для раціональної організації навчального процесу природничих і фізико-математичних факультетів: при складанні навчальних планів і програм, у плануванні аудиторної і самостійної роботи студентів,

а також при написанні навчальних посібників, текстів лекцій, при підготовці методичних рекомендацій.

Цілісний аналіз проблеми підготовки вчителів природничо-математичного циклу є теоретичною підставою для визначення шляхів розбудови національної системи вищої педагогічної школи.

Вірогідність результатів дослідження забезпечена методологічною та теоретичною обґрунтованістю його вихідних позицій, вастосуванням комплексу взаємодоповнюючих методів дослідження, адекватних меті, предмету і завданням роботи; опорою на значний обсяг різних архівних і друкованих джерел; широким обговоренням результатів дослідження.

На захист виносяться:

1. Положення і висновки, що характеризують основні тенденції і особливості процесу підготовки вчителів природничо-математичних дисциплін у системі вищої педагогічної освіти України з 1945 по 1994 рр.

2. Визначення та наукове обґрунтування періодів і етапів підготовки вчителів природничо-математичного циклу, характеристика їх змісту: перший - 1945-1959 рр.; другий - 1959-1991 рр.; третій - 1991-1994 рр.

3. Основні напрями використання набутого в досліджуваній період досвіду в сучасній практиці підготовки спеціалістів природничо-математичного циклу.

Апробація і впровадження результатів дослідження здійснювались безпосередньо у педагогічній діяльності автора, у виступах з доповідями та науковими повідомленнями на Міжнародних (Рівне, 1990; Харків, 1994; Львів, 1994), Всесоюзній (Москва, 1989) конференціях; республіканській науковій конференції (Львів, 1989), Всеукраїнській науково-практичній конференції (Тернопіль, 1993).

та обласних конференціях (Тернопіль, 1989; 1990).

Результати дослідження відображені у 10 опублікованих роботах.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку основної використаної літератури та додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, визначаються його об'єкт, предмет, мета, завдання, методологічна основа, основні методи та етапи дослідження, розкриваються наукова новизна, теоретичне та практичне значення роботи, форми апробації одержаних результатів, формулюються положення, що виносяться на вахист.

У **першому розділі** "Структурно-логічний аналіз підготовки вчителів природничо-математичного циклу в 1945-1959 рр." проаналізовано вплив на розвиток педагогічної освіти суспільно-політичної обстановки в країні, характеризуються зміст, форми, методи навчання студентів природничих і фізико-математичних факультетів.

У межах досліджуваного періоду виділено два етапи: 1945 - 1954 рр., 1954-1959 рр. Вирішальне значення для визначення меж періоду та етапів мали прийняття постанов від 30 серпня 1954 р. урядом СРСР і ЦК КПРС та від 2 жовтня 1954 р. урядом і партією України "Про поліпшення підготовки, розподілу та використання спеціалістів з вищою і середньою спеціальною освітою", а також у грудні 1958 р. та квітні 1959 р. законів СРСР та УРСР "Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи

народної освіти", що сприяли низці заходів щодо поліпшення практичної підготовки вчителя, наближення викладання і навчання до потреб життя.

У період з 1945 по 1954 рр. в основному складається система вищої педагогічної школи. Поряд з педагогічними діють вчительські інститути, частина яких з 1950 р. реорганізовується в педагогічні, частина необгрунтовано закривається. З 1955-1956 н.р. вчителів з вищою освітою готують лише педагогічні інститути, частково - університети.

У дисертації показано, як на навчально-виховному процесі педвузів та природничо-математичних факультетів відобразились економічні та політичні обставини.

Пілковите знищення демократичних устоїв життя, авторитаризм і тоталітарний режим, що склалися в суспільстві, посилили і без того складне становище зруйнованої війною освітньої галузі. Здобувши пріоритетні позиції в усіх сферах народногосподарського і культурного життя, партія здійснювала ідеологічний тиск на працівників науки і освіти, свавільно втручалася в боротьбу наукових течій. Приховування історичної правди і гострих проблем суспільства, спотворення і перекручування фактів супроводжувались придепленням почуття винятковості радянської людини і її способу життя, тавруванням капіталістичного ладу.

Аналіз звітів вищих навчальних закладів свідчить про те, що керівні документи партії сковували ініціативу вищих навчальних закладів, перетворюючи їх у слухняних виконавців, змушуючи по декілька разів переробляти лекційні курси у відповідності з новими вказівками. Ідейний зміст викладання дисциплін став куди важливішим за науковий зміст лекцій.

Викладачі не мали права використовувати досягнення за-

рубіжної науки. Стало нормою переслідування науковців, що недостатньо прославляли радянські відкриття або мали точку зору, що відрізнялася від прийнятої у вищих інстанціях.

Мережа педагогічних вузів України щодо підготовки вчителів природничо-математичних дисциплін у 1945-1946 н.р. складалася із 17 педагогічних, 19 самостійних учительських інститутів і 14 учительських інститутів при педінститутах із загальним контингентом 6581 студент.¹

У дисертації наведено і схарактеризовано навчальні плани для учительських і педагогічних інститутів, поміщено порівняльні дані вивчення суспільних, спеціальних, психолого-педагогічних та методичних дисциплін. Не зважаючи на слабку методичну підготовку, випускників, для завоювання методик відводиться мінімальна кількість часу (2-6 % від загального обсягу).

В учительських інститутах студенти отримували ґрунтовну підготовку із спеціальних предметів. При складанні навчальних планів вдалось уникнути багатопредметності. Не дивлячись на короткий у порівнянні з педагогічними інститутами термін навчання, в учительських інститутах студенти вивчали практичні курси української або російської мов.

Аналіз навчальних планів педагогічних інститутів показує, що вони були надмірно перевантажені теоретичним матеріалом. Як і в учительських інститутах, максимальна увага приділялася суспільним дисциплінам і недооцінювалася методична освіта, що відображено в поміщених у дисертації порівняльних даних про вивчення суспільних, психолого-педагогічних, методичних та спеціальних

1. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі ЦДАВО України), ф.166, оп.15, спр.65, арк.1-3.

дисциплін. Не зайняли належного місця в історії підготовки вчителів природничо-математичних спеціальностей предмети психолого-педагогічного циклу, не дивлячись на те, що "Міністерством освіти УРСР зафіксовані великі недоліки в галузі озброєння студентів педагогічною теорією. Мало місце байдуже ставлення значної частини працівників інститутів до практичної підготовки вчителя".¹

Суттєвим недоліком якості знань студентів з педагогіки була недостатня обізнаність їх з передовим досвідом шкіл і вчителів, слабкий зв'язок із школою.²

Вивчення роботи молодих вчителів свідчило, що їх методична підготовка різко відстає від вимог.³ Однією з причин було те, що методику читали переважно викладачі, що не мали досвіду роботи в школі".⁴

У досліджуваному періоді значно поліпшено організацію педагогічної практики. Якщо на першому етапі (1945-1954 рр.) студенти під час практики проводили всього декілька уроків та окремі виховні заходи, то на другому (1954-1959 рр.) - працювали самостійно на робочому місці вчителя, класного керівника під час всієї навчальної чверті в одному класі. Після прийняття Закону про школу педагогічна практика була спланована так, щоб забезпечувати зв'язок студентів із школою на весь період навчання в інституті. На п'ятому курсі студенти працювали на робочому місці вчителя протягом першого півріччя.

У дисертації аналізується процес вивчення спеціальних дисциплін. Показується наближення змісту цих предметів до потреб

1. ЦДАВО України, ф.166, оп.15, спр.1481, арк.4. 2. Там же, арк.27.

3. Там же, арк.4. 4. Там же, арк.31.

життя.

У досліджуваному періоді розпочата підготовка вчителів з багатопрофільних спеціальностей. Досвід засвідчив раціональність такого вирішення проблеми. Молоді спеціалісти отримували більше можливості для застосування отриманої у вузі кваліфікації.

Запровадження у 1952 році політехнічного принципу навчання сприяло наближенню викладання до потреб життя, введенню у навчальний процес факультативних курсів, що мали практичне значення: "Основи промислового виробництва", "Практичне вивчення мотоцикла", "Теорія і практика геодезичних інструментів", "Вивчення звукової кіноустановки" і т.д., організації виробничих екскурсій на промислові та сільськогосподарські об'єкти, збагаченню матеріальної бази кафедр.

У навчальній діяльності студентів мав місце суттєвий недолік, який спонукав шукати нових шляхів удосконалення навчального процесу: "Частина студентів, які йшли на педагогічну практику, не твердо знали матеріал програми середньої школи, не знали приладів, які використовуються в шкільній практиці"¹.

У другому розділі "Шляхи розв'язання проблем підготовки студентської молоді до роботи вчителем природничо-математичних дисциплін у 1959-1991 рр." аналізуються зміст, форми, методи навчальної діяльності, детально характеризуються навчальні плани і амінні, яких вони зазнали за даний період; показуються зростання контингенту студентів і розширення номенклатури спеціальностей.

Обґрунтовується виділення етапів у періоді: перший - 1959-1966 рр., другий - 1967-1985 рр., третій - 1986-1991 рр., різке розмежування яких спричинене як суспільно-політичними про-

1. ЦДАВО України, ф.166, оп.15, спр.1481, арк.50.

цесами в країні, так і науковими тенденціями і реаліями вузівського життя.

Початок періоду поклали Закони СРСР і УРСР " Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти", кінець - утворення Української держави.

У 1960-1961 н.р. за п'ятьма спеціальностями природничих і фізико-математичних факультетів навчалосся 13723 студенти; у 1969-1970 н.р. - за 13 спеціальностями - 17011; у 1984-1985 н.р. за 8 спеціальностями - 19922 студенти.

У досліджуваному періоді доведено хибність практики однопрофільних спеціальностей, які відроджено в 1963 році і досить швидко замінено двопрофільними. Оволодіння в інституті двома спеціальностями розширювало можливості застосування отриманої у вузі кваліфікації, особливо у сільській малокомплектній школі.

Визначення змісту освіти має свою специфіку на кожному етапі досліджуваного періоду.

З прийняттям Закону про школу значних змін зазнали навчальні плани і програми, посилено практичну підготовку, зв'язки інституту з виробництвом, з роботою шкіл. На фізико-математичних і природничих факультетах студенти поряд з роботою в школі обов'язково відбували виробничу практику на підприємствах, у колгоспах і радгоспах. При інститутах створювалися навчальні майстерні для роботи з металом, деревом, склом, агробіостанції; посилено польову практику, особливо в частині експериментально-дослідницької роботи, застосування агротехнічних прийомів вирощування сільськогосподарських культур ¹.

1. Присяжнюк К.Ф. Новий етап в розвитку радянської школи на Україні. -К.: Радянська школа, 1968. - С.52-53.

Проте не вдалося подолати ватеоретизованість психолого-педагогічних дисциплін. "Викладання педагогіки і психології часто не пов'язували достатньою мірою з практикою навчально-виховної роботи школи, з глибоким аналізом обсягу і змісту шкільних навчальних програм і підручників".¹

Одна із причин недооцінки психолого-педагогічних дисциплін крилася в тому, що біля 50 % тих, хто читав педагогіку, не мали шкільної спеціальності, не були вчителями і класними керівниками. Як би добросовісно не проводили такі викладачі свою роботу, в ній неминуча деяка книжність і умоглядність.²

У дисертації характеризуються форми і методи навчального процесу. Значна частина занять проводилась безпосередньо на виробництві, у радгоспах, колгоспах, науково-дослідних центрах. Відбувався обмін вченими. У практику роботи вузів впроваджувалось програмоване навчання.

Не зважаючи на удосконалення змісту освіти, пошуки ефективних методів навчання, перевірки Міністерства освіти УРСР фіксували невміння значної частини випускників розв'язувати задачі за курс середньої школи.³

На другому етапі, який збігся із "аастоем" у країні, "удосконалення" навчальних планів набуло систематичного характеру. Проте нічого принципово нового не було створено.

Усі надбання другого етапу є результатом ентузіазму і са-

1. Присяжнюк К.Ф. Новий етап в розвитку радянської школи на Україні. -К.: Радянська школа, 1966.- С.54.
2. Буханова Н.Н., Холмогорцев А.К. О путях развития педагогического образования //Советская педагогика. - 1959.- №5. -С.60.
3. ЦДАВО України, ф.166, оп.15, спр.4164, арк.26; спр.6461, арк.16.

мовідданої праці наукових колективів педвузів та окремих викладачів: науково-практична програма "Вчитель" Полтавського педінституту; залучення студентів до науково-дослідницької роботи у Київському, Сумському педінститутах і т.д.

Якісно новий етап в історії вищої педагогічної освіти настав після розпочатої у квітні 1986 р. перебудови. У дисертації характеризуються нові підходи щодо функціонування вищих навчальних закладів. Суттєво оновлено зміст освіти, що знайшло відображення у навчальних планах 1989 р.: значно збільшено час на вивчення дисциплін за вибором, введено нові навчальні курси: історію релігії т. атеїзму замість наукового атеїзму, історію світової та української культури, історію України, політологію, основи медичних анань і охорону здоров'я дітей, практичний курс української мови. Поліпшено гуманітарну підготовку вчителів. Однак збереглося нігілістичне ставлення до психолого-педагогічних дисциплін і методик. У дисертації наводяться порівняльні дані вивчення суспільних, психолого-педагогічних, методичних і спеціальних дисциплін.

Характеризується експериментальна робота в інтеграції навчальних курсів. Зокрема, висвітлено досвід Тернопільського педінституту, в якому проводиться експериментальне дослідження щодо впровадження у школах інтегрованого курсу "природознавства".

У пошуках ефективних форм і методів навчання у Тернопільському педінституті розроблено модульно-рейтингову систему навчання.

У дисертації наведено результати анкетування випускників 1992 року ряду педвузів України, які свідчать про необхідність посилення практичної підготовки майбутніх педагогів, пошуку шляхів поліпшення підготовки спеціалістів.

У третьому розділі "Тенденції розвитку вищої педагогічної школи і підготовки вчителів природничих і фізико-математичних дисциплін у сучасних умовах" аналізується підготовка студентів природничих і фізико-математичних спеціальностей у педвузах України, яка співвідноситься і порівнюється з практикою роботи вузів зарубіжних країн, а також характеризуються перспективні напрями організації навчального процесу.

Утворення Української держави сприяло початку третього періоду в розвитку вищої педагогічної школи, підготовки вчителів природничо-математичного циклу. Складне і напружене соціально-економічне становище наклало відбиток на розвиток народної освіти, яка нині перебуває в кризовому стані, що не задовольняє сучасних вимог. Криза проявляється у невідповідності знань учнів і студентів вимогам особистості, суспільним потребам та світовим стандартам, у втраті соціального престижу знань та інтелектуальної діяльності. Розробляється принципово новий тип системи і змісту освіти. Ряд педінститутів отримали статус класичних або педагогічних університетів; створюються регіональні науково-освітні комплекси, які об'єднують університет, коледжі різного профілю, відповідні науково-дослідні підрозділи та науково-виробничі формування.

На початок 1993-1994 н.р. у 4 педагогічних університетах та 19 інститутах України навчалося на фізичних і математичних спеціальностях - 11801 студент; на природничих - 10196.

У дисертації характеризується досвід зарубіжної вищої школи: ступенева система освіти, зміст і методи навчання; інтеграція навчальних курсів і т.д., показується, як використовуються зарубіжні надбання в сучасній практиці педвузів України.

На сучасному етапі створюються умови для впровадження сту-

пеневої системи освіти. Аналізується новий зміст освіти; поліпшується суспільно-гуманітарна підготовка, здійснюється інтеграція навчальних курсів. Перебудовується викладання природничо-математичних дисциплін у напрямку вивільнення їх від застарілої комуністичної ідеології і наповнення українознавчою, гуманітарною проблематикою, впроваджуються нові методи навчання. Педінститути України переймають досвід модульної системи навчання. Відбувається впровадження інформаційних технологій у навчальний процес.

У дисертації розглядаються перспективні напрями навчального процесу. Одне з найважливіших завдань - перехід до ступеневої системи освіти. Пропонується здійснювати підготовку вчителів за двома ступенями: базова вища освіта (бакалавр) та повна вища освіта (магістр). На думку науковців, доцільно зберегти двопрофільну підготовку спеціалістів; висловлюються пропозиції щодо набуття у вузі ще й третьої спеціальності.

Всі ступені, починаючи від школи, поєднує в єдину неперервну систему навчання наскрізний зміст освіти. Визначено перелік базових дисциплін і загальний зміст знань, що їм відповідає. На перспективу передбачено впровадження світоглядних інтегрованих навчальних дисциплін: основ економічних знань, засад політології, правознавства та ін.

Ширші можливості повинні бути надані студентській молоді для навчання за індивідуальними планами, а не за кимось раз і назавжди визначеним терміном. Характеризується принцип індивідуалізації навчання у зарубіжній та національній вищій школі.

Тривають пошуки досконалої форми прийому до вищих навчальних закладів. Експериментальне тестування, здійснене міністерством народної освіти, показало неспроможність 90 відсотків

абітурієнтів підтвердити в інститутах отримані у школах бали. Це мусить стати суттєвою підставою для перегляду форми проведення вступних екзаменів.

У 90-х роках катастрофічно погіршується фінансовий стан галузі, що спонукає науковців шукати власні джерела фінансування. У дисертації наводяться пропозиції щодо матеріального забезпечення вузів.

У висновках підведено підсумки дослідження, що дало змогу сформулювати такі положення.

1. У процесі навчання студентів природничо-математичних спеціальностей доцільно виділити три періоди:

1945-1959 рр. - відбудова зруйнованої війною матеріальної бази; формування системи вищої педагогічної школи; активні пошуки оптимальних варіантів навчальних планів, форм і методів навчальної діяльності, які б забезпечили практичну спрямованість навчального процесу, зв'язок з життям;

1959-1991 рр. - уніфікація змісту, форм і методів навчання; закладення фундаменту кардинальних змін у галузі освіти, підготовки вчителів природничо-математичних дисциплін;

1991-1995 рр. - відродження національної вищої педагогічної школи України, наближення навчальної діяльності студентів природничих і фізико-математичних спеціальностей до світових стандартів.

2. Вирішальним фактором впливу на розвиток освіти і підготовку вчителів природничо-математичних дисциплін в 1945 по 1985 рр. була ідеологічна обстановка в країні, цілковите знищення демократичних процесів і зумовлений політикою партії тоталітарний режим. Ідейно-політичний тиск на суспільство, науку та освіту сприяв позбавленню ініціативи і самостійності педа-

гогічних працівників. Під загрозою зазнати переслідування або й фізичного знищення чимало наукових працівників відмовились від правдивого висвітлення історії, визнали псевдонаукові теорії, які нанесли непоправної шкоди розвитку науки. Тому вища педагогічна освіта повинна бути незалежною від впливу політичних партій.

3. Виявлено особливості підготовки вчителів природничо-математичного циклу:

- здійснення навчання через три типи навчальних закладів: педагогічні і вчительські інститути, педагогічні університети;

- відповідність підготовки студентів розвитку вищої і вищої педагогічної освіти. З ряду важливих питань навчального процесу факультети отримали автономію після розпочатої у квітні 1986 року перебудови;

- недостатня практична спрямованість навчального процесу; надмірна теоретизованість навчальних курсів;

- необхідність підбору кадрів з вищою кваліфікацією і стажем роботи в школі для викладання психолого-педагогічних і методичних дисциплін;

- заміна раціонального вирішення проблем у процесі навчання на менш досконалі варіанти, щоб згодом відродитись на значно вищому рівні (складання навчальних планів, вивчення курсів української мови у перші післявоєнні роки та на сучасному етапі і т. д.).

4. Визначено основні тенденції підготовки вчителів природничо-математичних спеціальностей: здійснення багатoproфiльної підготовки спеціалістів; поєднання теоретичного навчання з практичним; підготовка майбутніх педагогів через комплекс навчальних закладів різного типу (школа, ліцей, педагогічне училище і т. д.); використання різноманітних методів навчання; недо-

статні знання значною частиною випускників педвузів матеріалу програми середньої школи.

5. Аналіз навчальних планів і програм свідчить про перевантаженість великою кількістю предметів та другорядним матеріалом, суттєву недооцінку фахової підготовки.

Досвід засвідчив хибність практики їх обов'язкового введення у незмінному вигляді в усіх регіонах країни.

6. Предмети психолого-педагогічного циклу мають здебільшого теоретизований характер. Студенти не використовують законів та закономірностей цих наук для пояснення і вироблення шляхів розв'язання проблем шкільного життя.

Пропонується надати практичної спрямованості предметам психолого-педагогічного циклу, у процесі вивчення яких студенти оволодівали б педагогічною майстерністю, вмінням використовувати на практиці здобуті теоретичні знання.

7. Нами виявлені можливості використання досвіду, нагромадженого природничими і фізико-математичними факультетами, зокрема: - здійснення багатoproфільної підготовки майбутніх педагогів;

- раціональне співвідношення теоретичного і практичного навчання студентів;

- організація педагогічної практики на всіх етапах навчання у вузі;

- залучення студентів до науково-дослідницької роботи. Написання наукових статей та захист дипломних робіт;

- широка автономія і самостійність управління вищими навчальними закладами (визначення планів прийому, номенклатури спеціальностей, змісту, форм та методів навчання для максимального наближення до потреб регіону);

- розвиток науково-педагогічних зв'язків з вузами інших держав;

- створення інтегративних зв'язків з навчальними закладами типу "школа-лицей-педвуз".

Заслужують на увагу форми і методи підготовки вчителів: програмоване і проблемне навчання, модульно-рейтингова система, використання опорних схем і матриць, залучення студентів, провідних спеціалістів народного господарства, визначних науковців, політичних діячів до проведення занять у вузі.

8. З утворенням Української держави розпочався новий період у процесі підготовки вчителів природничо-математичних дисциплін. Зроблено суттєві кроки у наближенні навчання до світових вразків і надбань вітчизняної історії:

- підготовка спеціалістів через науково-освітні комплекси;
- створення умов для переходу до ступеневої системи освіти;
- гуманізація і гуманітаризація освіти;
- запровадження інтегрованих навчальних курсів;
- інформатизація науки, застосування нових інформаційних технологій у навчальному процесі.

Зміст природничо-математичних і психолого-педагогічних дисциплін наповнюється українознавчою тематикою, вивільняється від деформацій і перекручень епохи соціалізму.

9. Історико-педагогічний аналіз підготовки вчителів природничо-математичного циклу в педвузах України дає змогу визначити перспективні шляхи її подальшого здійснення. Суть їх у тому, щоб відродити українську національну педагогічну школу; підняти престиж педагогічної професії; перейти до ступеневої системи освіти; визначити зміст для кожного ступеня, врахувавши вітчизняний та зарубіжний досвід; поглибити принципи індивідуалізації

і самостійності навчання, створивши умови для вибору студентом додаткових спеціальностей.

Виконана робота не претендує на повне розв'язання цієї багатоаспектної проблеми. Подальше дослідження у цій галузі доцільно здійснювати за такими напрямками:

- визначення змісту освіти для різних ступенів системи вищої педагогічної школи;

- здійснення багатoproфільної підготовки у сучасному педагогічному вузі в умовах ступеневої системи освіти;

- обґрунтування можливостей впровадження в практику педагогічних вузів України зарубіжного досвіду в галузі самостійної роботи студентів та індивідуалізації навчання.

Потребують детального дослідження інтегративні зв'язки педагогічних інститутів з навчальними закладами різних типів у дозовний період, а також у науково-освітніх комплексах України.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЕНО В ПУБЛІКАЦІЯХ:

1. Організація самостійної роботи студентів по підготовці до здійснення інтернаціонального виховання школярів // Зміст, форми і методи самостійної роботи студентів.- Тернопіль, 1990. -С.24-27.

2. Становление системы подготовки студентов педвузов к воспитанию учащихся на идеях мира и дружбы народов /1944-1989 гг./ На материале западных областей УССР // Воспитание учащейся молодежи в духе мира и новое политическое мышление. -Ровно, 1990. -С.226-227. (В соавторстве)

3. Підготовка майбутнього вчителя до інтернаціонального виховання школярів: соціологічний вимір // Формування мораль-

но-професійної культури майбутнього вчителя.-Тернопіль, 1991.
-С.217-219.

4. Совершенствование подготовки учителей естественно-математического цикла в системе высшего педагогического образования Украины // Деп. в отделе научных публикаций научно-производственного центра "Верас-Эко" и института Зоологии АН Беларуси. 08.06.1993. -N 280. -10 с.

5. Підготовка вчителів природничо-математичних дисциплін в системі вищої педагогічної освіти України /1945-1961рр./ //Деп. у відділі наукових публікацій науково-виробничого екологічного центру "Верас-Еко" і інституту Зоології АН Білорусі. 12.11.1993. -N 349.- 27 с.

6. Удосконалення підготовки вчителів природничих дисциплін в системі вищої педагогічної освіти /1945-1991 рр./ // Українознавство та проблеми інтеграції природничих знань в умовах сучасної школи. -Тернопіль, 1993. -С.133-134.

7. Львівський університет. 80-ті роки // Рідна школа,-1994.
-N 5. -С.80.

8. Методична підготовка вчителів природничо-математичних дисциплін у педвузах України / 1945-1993 рр./ //Науково-методичне забезпечення діяльності сучасної професійної школи.-К., 1994.
-Ч.1.-С.82-84.

9. Вища школа в зарубіжних державах. Перспективи впровадження прогресивних елементів навчального процесу в педвузи України // Деп. у відділі наукових публікацій науково-виробничого екологічного центру "Верас-Еко" і інституту Зоології АН Білорусі. 10.06.1994.-N 417.-29 с.

10. Кращий зарубіжний досвід - у педвузах України //Психолого-педагогічні проблеми професійної освіти.- К.,1994.- С.366-368.

Yankovych A.I. "The problem of training teachers of natural history-mathematics cycle in the higher pedagogical education system of Ukraine /1945-1994/".

The thesis is written as a manuscript required for the academic degree of a Master of Science /Pedagogics/ in specialiti 13.00.01 - theory and history of pedagogics.

The Institute of Pedagogy and Psychology of Professional Education of Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 1995.

The thesis comprising a historic-pedagogical research of training teachers of natural history-mathematics cycle in the system of higher pedagogical education of Ukraine /1945-1994/ is defended. The contents, forms and methods of teaching students, the influence of social-political and economic situation on the teaching process, the possibilities of using the gained experience in modern conditions as well as the prospects of further development of the educational process have been specified.

Янкovich А.И. "Проблема подготовки учителей естественно-математического цикла в системе высшего педагогического образования Украины (1945-1994 гг.)".

Диссертация в виде рукописи на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 - теория и история педагогики.

Институт педагогики и психологии профессионального образования АПН Украины, Киев, 1995 г.

Защищается диссертация, которая содержит историко-педагогическое исследование подготовки учителей естественно-математических дисциплин в системе высшего педагогического образования Украины (1945-1994 гг.). Проанализированы содержание, формы и методы обучения студентов, влияние общественно-политической и экономической обстановки на учебный процесс, возможности применения накопленного опыта в современных условиях и перспективы дальнейшего развития учебной деятельности.

Ключові слова:

система вищої педагогічної освіти, природничо-математичний цикл, ретроспективний аналіз, тенденції.

Янк

Підписано до друку 11.04.95р. Формат паперу 60x84 1/16.
Друк офсетний ротопронтний, Папір білий друкарський.
Друкарських листів 1 1/4. Зам. 226. Тираж 100.

447668

AB 32.185

AB 32.185